

XVIII. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI-AVUSTURYA TİCARİ MÜNASEBETLERİ

GİRİŞ

Osmanlı ile Avusturya arasındaki ticari ilişkilere girmeden iki toplum arasındaki münasebetlere bir gözatalım. Osmanlı-Avusturya münasebetleri Mohaç meydan muharebesinden sonra Macaristan'ın Türk hakimiyetine girmesi ile başlar. Bundan sonra iki devlet Macaristan konusunda mücadeleye girişirler. Bu mücadele 1533 yılında yapılan **İstanbul Andlaşması** ile Avusturya'nın Macaristan'da Osmanlı hakimiyetini kabul etmesiyle Osmanlı lehinde sonuçlanır. Fakat Avusturya, Macaristan üzerindeki iddialarından vazgeçmez. Bu sebeble Osmanlılarla Avusturyalılar birçok defa karşı karşıya gelirler. Kanuni, Avusturya üzerine birçok defa sefere çıkarak Avusturya'yı meydan savaşına zorlar. Lâkin Avusturya XVI. yüzyılın sonlarına kadar savaşa yanaşmaz.

İran'la 1555 yılında yapılan Amasya görüşmelerine kadar Osmanlı-Avusturya mücadelesine bir süre için ara verildiğini görüyoruz. 1562 yılında ise Avusturya ile kârlı bir andlaşma yapılmıştır. Buna göre Avusturya elinde bulundurduğu Macaristan arazisi için 1533'deki andlaşmada olduğu gibi vergi verecektir. Daha sonra Kanuni'nin son hareketi olan Zigetvar seferi yapılır. Seferden sonra 1567 yılında iki devlet arasında bir andlaşma akdedilir. Bu andlaşma da 1562 andlaşmasına benzemektedir.

Osmanlı-Avusturya münasebetleri 1592 yılına kadar barış içerisinde devam etti. Bu tarihte bir sınır ihtilâfından çıkan ve uzun süren savaşlar sonunda 1603 yılında **Zitvatorok andlaşması** imzalandı. Bu andlaşma XVI. yüzyıldakilerin aksine Osmanlı Devleti'nin aleyhine idi. Gerçi toprak kaybı olmuyordu ama, Avusturya elindeki Macaristan toprakları için vergi ödemekten kurtuluyor, üstelik Avusturya kralı protokolde padişaha denk sayılıyordu. Avusturya, sadece bir defaya mahsus olmak üzere 200 bin guruşluk savaş tazminatı ödeyecekti.

Bu andlaşmadan sonra Osmanlı ile Avusturya arasında 1663'e kadar süren uzun bir sulh dönemi yaşandı. Bu yılın başlarında Osmanlı Devletince Avusturya'ya harb ilân edildi. Osmanlı Devleti bu harbi 10 Ağustos 1664'de kazançlı olarak imzaladığı **Vasvar andlaşması** ile sona erdirdi. Bu andlaşma ondokuz yıl sürdü. Çekoslavakya'daki Osmanlı topraklarına Almanların müdahalesi, 1 Nisan 1683'de sulhün bozulmasına sebep oldu. Osmanlı ordusu Macaristan'da çıkan isyanı bastırmak ve onlara yardım etmek amacıyla Avusturya üzerine yürüdü. Fakat, II. Viyana Kuşatması bozgunla neticelendi. Sonunda Osmanlı Devleti **1699'da Karlofça andlaşmasını** imzalamak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı ilk defa toprak kaybına uğradı. Temeşvar eyaleti hariç, Macaristan'ı, Dalmaçya kıyılarını, Azak ve çevresini terk etti. Şüphesiz bu durum Türk

tarihi için önemli bir dönüm noktası oldu. Fakat, bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti kuvvet ve kudretini muhafaza etmekte idi.

Karlofça'dan sonra yenilgiyi kabul etmek istemeyen Osmanlı, bir süre için kaybettiği yerleri geri almak siyaseti takip ettiyse de, 1715-1718 yılları arasındaki savaşı da kazanamadı. Üstelik Belgrad başta olmak üzere Sırbistan'ı da kaybetti. Sonuçta Pasorofça andlaşması imzalandı. Bu andlaşmayla birlikte bir de ticaret andlaşması akdedildi. Söz konusu ticaret andlaşmasında Avusturya ile ticari ilişkilerin nasıl yürütüleceği, Avusturya tüccarlarının Osmanlı ülkesindeki ticari faaliyetlerinin nasıl olacağı hususları tanzim edildi. Bu gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve Ecnebi defterleri olarak bilinen defterlerde Avusturya elçilik mensupları, tüccarları ve sair Avusturya tebasının Osmanlı ülkesindeki faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu yazımızda, sözü edilen Ecnebi defterlerinden 57/1 nolu defteri esas alarak XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı Avusturya ticari münasebetlerine açıklık getirmeye çalışacağız. Hemen belirtelim ki bu defterlerde sadece Avusturya tüccarlarının hareket ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmaktadır. Osmanlı tüccarlarının Avusturya ile ticaretlerine dair bir malumat yoktur.

A- KAPİTÜLASYON VE AVUSTURYA TÛCCARLARINA VERİLEN İMTİYAZLAR

Tarih boyunca devletler arasında karşılıklı ticari münasebetlerin kurulduğu bilinmektedir. Devletler, aralarındaki ticari faaliyetleri artırmak ve yön vermek için zaman zaman çeşitli andlaşmalar yapmışlardır. Osmanlı Devleti de çağdaşı birçok irili ufaklı devletlerle temas kurarak, ticari ilişkilere girmiş ve bunlara ticari imtiyazlar bahşetmiştir. Bu bazen bir lütûf, bazen ihsan hatta bağış şeklinde olmuştur. Hükümdar tarafından bir ferman ve irade ile yahut da devletlerarası andlaşmalarla verilmiştir. Yalnız bu andlaşmalar iki taraflı yükümlülükleri ihtiva etmiştir¹. Genel olarak kapitülasyon dediğimiz bu imtiyazların ilki 1365 yılında Ragusa Cumhuriyetine, 1387'de Cenevizlilere² verildi. Fakat asıl imtiyaz; 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Fransa'ya tanındı. Bu imtiyaz, Fransa'yı ele geçirerek Avrupa'yı tek bir hristiyan devleti haline getirmek isteyen Şarlken İmparatorluğu'nu engellemek gayesine matuftu ve Fransa'yı İspanya ve Almanya karşısında güçlendirmeyi amaçlıyordu³. Malesef bu taviz bundan sonra verilecek imtiyazların temeli oldu⁴. Nitekim sonraki dönemlerde Batılılar, her imtiyazın bitim süresinde yeni yeni taktiklerle imtiyaz andlaşmalarını kendi lehlerine yenilemekten geri kalmadılar. Mesela; Fransa 1535 yılında elde ettiği kapitülasyonları 1569, 1581, 1604 yıllarında yeniledi⁵.

¹ Osman NEBİOĞLU, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara 1986, sh.1.

² Osman NEBİOĞLU, *A.g.e.*, sh.11.

³ Yusuf Ziya İBREÇ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Dünya ile Temasları Neticesi İktisadi ve İctimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1989, s.58, sh.117.

⁴ Nihat ERİM, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, c.I, sh.93.

⁵ Robert MANTRAN, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Çev. Zeki ARIKAN) c.III, İzmir 1987, sh.160, ss.159-175

Fransa'ya ticari imtiyazlar tanıyan Osmanlı idaresi diğer devletlerle de ticari ilişkilerde bulundu. Avusturya'ya 1567, İngiltere'ye 1592, Hollanda'ya da 1612 yılında ticari imtiyazlar tanıdı⁶. Gözden kaçırılmaması gereken nokta Osmanlı Devleti'nin bu imtiyazları ilk zamanlar karşılıklı vermiş olmasıdır. Mesela: 1535 yılında Fransa ile yapılan kapitülasyon andlaşmasında Fransa'daki Osmanlı teb'asına da aynı hakların tanındığı kabul edilmiştir. Fakat Türkler bu imtiyazdan geniş bir şekilde faydalanamamıştır. Bu nedenle bundan sonra yapılan bazı andlaşmalarda karşılıklılık esasının gözönüne alınmadığı da olmuştur. Ancak bu genel bir kural haline getirilmemiştir⁷.

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın başlarındaki Avusturya ile olan ticari münasebetlerini incelemeyen önce XVII. yüzyılda devletin içinde bulunduğu durumu gözönünde bulundurmak gerekecektir. Bu sırada Bağdad ve Tebriz yeniden fethedildi. Girit adası uzun süren savaş ve kuşatma sonunda alındı. Bu arada 1664'de imzaladığı Vasvar, 1683'deki Viyana bozgunu ve imzaladığı Karlofça andlaşması ile prestiji sarsılan Osmanlı, "yenilmez" gözüyle bakılan imajını kaybetmekte idi. Bunun tersine Avusturya güçlenip kuvvetlenmeye başladı. Siyasi gücün ticarete yansımaları tabii idi ve Avusturya, Osmanlı'dan elde ettiği imtiyazlarla daha da güçlendi. Gerçi bu imtiyazlar karşılıklı idi. Fakat bizim incelediğimiz Ecnebi defterinin 1699-1736 tarihleri arasındaki Karlofça ve Pasarofça andlaşmalarının tatbiki hususundaki hükümlerde yukarıda da belirttiğimiz üzere Osmanlı tüccarından⁸ ve Avusturya Devleti topraklarındaki faaliyetlerinden bahs edilmemektedir. Sadece Avusturya Devleti'ne mensup tüccar tâifesinin durumları anlatılmaktadır. Bu nedenle imtiyazların tek taraflı olduğu gibi bir yanlış anlaşılmanın olmayacağını umuyoruz. Gerek Karlofça gerekse Pasarofça ve Pasarofça ticaret andlaşmasında aşağı yukarı aynı hakların Osmanlı tüccarlarına da tanınacağı bildirilmiştir⁹. Fakat uygulamasının nasıl olduğu hususunda malumatımız yoktur. Bu durumun Alman kaynaklarından tetkiki tarih bakımından bir zaruretler.

İlk defa 1567 yılında Osmanlı Devleti'nden ticari imtiyaz elde eden Avusturya daha sonra yapılan her andlaşmaya ticari çıkarlarına uygun maddeler koydurmayı başarmıştı. Gerçi Karlofça andlaşmasında iki tarafın tüccarlarının da önceden verilen ahidnâmeler gereğince korunup gözetilerek ticaretlerine devam edebilecekleri kabul

⁶ Yusuf Ziya İBREÇ, "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesi İktisadi ve İctimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1989, s.58, sh.117.

⁷ Osman NEBİOĞLU, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara 1986, sh.12.

⁸ Burada kasdettiğim Osmanlı Devleti tebâsı olup, ticaretle uğraşan kimselerdir.

⁹ Bkz. 1699 Karlofça Andlaşmasının 14. maddesi.

BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.25/10.

Nihat ERİM, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, sh.32.

Pasarofça Andlaşmasının 13. maddesi.

BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.59/21.

Nihat ERİM, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953, sh.67,68.

Pasarofça Ticaret Ahidnamesinin birinci, ikinci, altıncı ve dokuzuncu maddelerine bkz.

BOA. *Ecnebi defteri*, No.57/1, sh.63,64,65/122.

Muahadat Mecmuası, c.III, sh.112,113,117,118.

edilmiş ise de¹⁰ Avusturya elde ettiği bu imtiyâzı diğer bütün Batılı devletler gibi iyi kullanmasını bildi.

Böylece Avusturya Devleti'nin tüccarları Pasarofça andlaşmasına kadar ticari faaliyetlerini kendilerine tanınan birçok imkanları kullanarak devam ettirdiler. Bu durum Pasarofça'dan sonra da devam etti. Pasarofça andlaşmasının imzalanmasından sonra 21 Temmuz 1718 yılında Pasarofça kasabasında bir de ticaret ahidnamesi yapıldı. Bu andlaşmayı Osmanlı Devleti adına Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında orduda nişancı vekili olan Seyfullah Efendi, Avusturya imparatoru adına da Françeskod Kalesman imzaladı. Padişah III. Ahmed de (29 Temmuz-7Ağustos) 1718 yılında tasdik etti¹¹. Pasarofça ve peşinden imzalanan ticaret andlaşmasını incelediğimizde yukarıda bahsedilen haklarından hiç mahrum edildikleri hatta daha kazançlı çıktıklarını görmekteyiz. Öyle ki Avusturya Devleti bayrağı ve patenti altında olmak şartıyla halen Avusturya'ya tâbi olan ve ileride olacak olan tüccarların hangi milletten olduğuna bakılmaksızın Avusturyalıların yararlandığı imtiyazlardan aynı şekilde faydalanmaları sağlanacaktı. Ayrıca bunlar Osmanlı memleketlerinde işlerini görebilmek için konsoloslar bulundurulmuş tercümanlar kullanabileceklerdi¹².

Artık Osmanlı ülkesinde ve yakın doğuda ticaret yapan İngiltere, Fransa gibi devletlerin yanında Avusturyalılar ortaya çıkıyordu. Öyle ki, Avusturya tüccarları Osmanlı memleketine gelip giderek ticaret hacmini belli ölçülerde arttırmaktaydılar. Tabii bunda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ticaretle uğraşan Nemçe(Avusturya) tüccarları ile ilgili olarak devletin yaptığı düzenlemelerin payı büyüktür. Bu düzenlemeler, Nemçe tüccarlarının can güvenliğinin devletin teminatı altında olması; getirdikleri ve alıp-götürdükleri emtiadan çok cüz'i bir miktar olan %3 gümrük resmi alınması¹³, bunun dışında cizye, 'avâid, harc gibi vergilerin alınmaması; memleket içinde huzurlu dolaşmaları ve mallarını rahatça satmalarının sağlanması, hatta gidişde ve

¹⁰ Karlofça andlaşması'nın ticari meselelerle ilgili 14. maddesi şöyledir: "Tüccar ta'fesi tarafeynin memâlikinde selefde virilen 'ahidnâmeler mucebince kelevvel emnen ve salimen kendü hallerinde ticaret ideler ve alış verişleri mekr ve hile ve ihtilâlden mâsun ve mahfûz olmak üzere büyükelçilikler esnâsında tüccâr ahvâline vâkif âdemler ta'yin ve umûrlarına nizâm virilüb sâ'ir müste'min ta'ifelerine olan müsa'ade müşârünileyh çasara tâbi milletlerin hakkında dahi 'inâyet olunub memâlik-i mahrûsemde menfa'at ve emniyet ile müreffehül-hâl olalar. " BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.26/10.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.63-67/122. *Muahedat Mecmuası*, c.III, sh.112-120.

Necdet Kurdakul, Osmanlı Devleti'nde Ticaret Andlaşmaları ve Kapitülasyonlar adlı kitabında ticaret andlaşmasının 10 Ağustos 1717'de yapıldığını belirtmiştir. Muahedat mecmuasında bu andlaşmanın Evâil-i Ramazan 1130 (29 Temmuz-7 Ağustos 1718) tarihinde padişah tarafından tasdik edildiği kaydedilmektedir. Yazar aynı mecmuayı kaynak göstermesine rağmen andlaşma tarihinde farklılığın nereden kaynaklandığını bilemiyoruz. Bkz. *Muahedat Mecmuası*, c.III, sh.112.

¹² Bkz. Pasarofça andlaşmasının 13. maddesine. BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.59/121.

¹³ Pasarofça Ticaret Ahidnamesinin 3. maddesine bkz. BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.63/122.

Muahedat Mecmuası, c.III, sh.113-115.

BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.48/101; 120/384,385,386; 127/411.

gelişide kendilerine, esvâb(giyecek şeyler) ve davârlarına zarar verilmemesi gibi hükümlerdir¹⁴.

Osmanlı Devleti'nin tanıdığı bu imtiyazlar sayesinde Avusturyalı tüccarlar 1719 yılında kurulan ve Trieste, İstanbul ve Selânik'te şubeleri bulunan "**Levant Avusturya Kumpanyası**" adlı bir şirkete sahip oldular. 1725'de Tunus ve Trablus'da; 1727'de Cezayir'de konsolosluklar açtılar. İlk etapta filolara sahip olmadıklarından dolayı korsanlar ya da Napoli ve Sicilya gemilerinin hizmetinden faydalanma yoluna gittiler.

Nitekim 1736-1739 yılları arasında yapılan savaşın, Osmanlı Devleti lehinde sonuçlanması Avusturya Devleti'nin Pasarofça'da elde ettiği imkanları yitirmesine ve kumpanyanın çöküşüne neden oldu. Böylece Avusturya yeni bir kumpanyaya ancak 1754 yılında İmparatoriçe Mari Terez zamanında kavuştu. Daha sonra Avusturya Trieste'de bir filo kurdu. 1784 yılında Avusturya gemiciliğine Osmanlı sularında kolaylıklar sağlandı. Avusturya da belirgin atılımlar yapmaya başladı¹⁵.

B-AVUSTURYA TÜCCARLARININ OSMANLI ÜLKESİNDEKİ FAALİYETLERİ

Osmanlı ülkesinde ticaretle uğraşan tüccarlar kara, deniz ve nehir yolu olmak üzere hemen hemen bütün yolları kullanmışlardır. Çünkü Eski ve Orta çağlarda Doğu-Batı arasında bulunan ve işlemekte olan bütün büyük ticaret yollarının kontrolü Türklerin elindeydi. Bu durum Afrika'nın güney çevresinden dolaşan yeni bir deniz yolunun bulunmasına kadar devam etti. Böylece Avrupa ve Asya arasında ticaret yapanlar eski Doğu Akdeniz ticaret yollarını (İpek Yolu ve Baharat Yolu) terkederek Ümit Burnu'ndan Avrupaya ticari mal taşımayı tercih ettiler¹⁶. Bütün bunlara rağmen, 57/1 Nolu Ecnebi defterini incelediğimizde XVIII. yüzyılın başlarında deniz, nehir ve kara ticaretinin sürdüğü görülmektedir. Çünkü, bu sırada Osmanlı Devleti Kızıldeniz, Karadeniz ve Akdeniz ile çevrili bulunmakta idi. Bunların ilk ikisi müslüman tüccarların etkinlik alanı idi. Fakat Akdeniz için durum farklıydı. Burada ekibi müslüman olan gemilerden ziyâde Avrupa gemileri daha çok aktifti. Çünkü Osmanlı teb'ası olan gayri müslimler tarafından kiralanan Avrupa gemileri imparatorluğun iç ticaretinde önemli rol oynamakta idi¹⁷.

Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri, savaşlar olumsuz etkilemekteydi. Barış dönemlerinde ticaretin canlandığı görülüyor ise de savaş zamanlarında ticari faaliyetlerin kesintiye uğradığı bir vakıdır. Avusturya-Osmanlı ticaretinde de aynı durum sözkonusudur. Ancak savaşlar sona erip barış andlaşmaları

¹⁴ BOA. *Ecnebi Defteri, No.57/1*, sh.39/53; 43/69; 48/101; 50/102; 129/425; 199/378.

¹⁵ Robert MANTRAN, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaretin Değişmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Çev. Zeki ARIKAN), c.III, İzmir 1987, sh.164,165, ss.150-175.

¹⁶ Albert Howe LYBYER, "Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret yolları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Çev.Necmi ÜLKER), c.III, İzmir 1987, sh.141, ss.141-157.

¹⁷ Daniele PANZAC, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Çev.Serap YILMAZ), c.IV, İzmir 1989, sh.179,180, ss.179-192.

yapılmasının hemen ardından ticarete bir canlılık olduğu göze çarpar. Nitekim İkinci Viyana kuşatması ve sonrasındaki savaşlar sırasında ticari münasebetlerin son derece akâmete uğradığı görülür. Her iki taraf birbirlerine yasaklar koymuşlardır. Barış andlaşmasının imzalanmasından sonra ise, devletler ticari faaliyetlerini geliştirmek için barış andlaşmasının dışında ticaret andlaşmaları yapmak ihtiyacı duymuşlardır.

Özellikle Pasarofça andlaşmasından sonra imzalanan ticaret andlaşması ile Avusturya'nın diğer bazı Avrupa devletleri gibi kapitülasyonlardan çok fazla istifade etmek imkanı bulduğunu ve bu ticaret andlaşmasının yürürlüğe girmesi hususunda çok hassas davrandığını müşahede ediyoruz¹⁸. İncelediğimiz Ecnebi defterinde birçok Avusturya vatandaşının ticaret maksadıyla Osmanlı ülkesine geldiklerini, ülkelerinden Osmanlı memleketlerine çeşitli malları satmaya getirdiklerini ve dönüşlerinde de Osmanlı ülkesinden ihtiyaç duydukları malları satın alarak memleketlerine götürdüklerini anlıyoruz.

Avusturya tüccarı, ticaret amacıyla Osmanlı memleketine geldiğinde deniz, nehir ve kara yolu olmak üzere hemen hemen her yolu kullanmıştır. 1723 yılında Nemçe(Avusturya) Devleti'nin tüccarı olan Nikola ve Yati adlı iki nefer tacir "**berren, bahren ve nehren**" yolculuk yapmak suretiyle, Tuna sahillerinden izlediği güzergâh sonucu İstanbul'a gelir. İstanbul'a gelen Nikola ve Yati, bir nefer müste'min¹⁹ adamlarıyla meta'larını satmak amacıyla geldikleri İstanbul'da mallarının gümrüğünü daha önce yapılan ahidnâmelerde kararlaştırıldığı üzere %3 hesabı üzere öderler. Karşılığında da ellerine edâ tezkeresi alırlar. Ticari faaliyetlerini icra eden ve ellerine edâ tezkeresi alan Nemçe tüccarları tekrar Tuna nehri üzerinden Nemçe'ye avdet ederler²⁰. Ancak hükümlerde bu tüccarların sattıkları ve alıp götürdükleri mallar hakkında bilgi verilmemektedir.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılda yapılan savaşlar sonucu kaybedilen bir kısım topraklara rağmen hâlâ geniş bir coğrafyaya sahipti. Bu yüzden Osmanlı Devletine ticaret amacıyla gelen ecnebi tüccarlar Osmanlı memleketine giriş ve çıkışlarını bir yerden yapmayıp çok değişik noktalardan yapmakta idiler. Öyle ki, meta'larının alım satımı için İstanbul'a gelen Nemçeli tüccarlar faaliyetlerini icrâ ettikten, satın aldıkları malların gümrüklerini ödedikten sonra Nemçe'ye gitmek üzere İstanbul'dan Siroz'a, oradan Nişe ve oradan da Nemçe hududuna²¹ girmekte idiler. Nehir yolunu da kullanan Nemçeli tüccarların Eflâk'dan satın aldıkları yünü Tuna nehri üzerinden Viyana(Beç)'ya götürdükleri de bilinmektedir²². Bunlardan başka Nemçe sınırından Bosna'ya, Bosna'dan Belgrad'a²³, İstanbul'dan Yergöğ'e oradan Niğbolu'ya²⁴

¹⁸ Robert MANTRAN, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İSTANBUL, (çev.Mehmet Ali KILIÇBAY, Enver ÖZCAN), Ankara 1990, c.II, sh.173,174.

¹⁹ Müste'min: (1) İstimân eden, aman dileyen, (2) vaktiyle ecnebi tebaasına verilen bir ünvan. Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1992, sh.894. İber Ortaylı'ya göre; müste'minler faaliyetlerini Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğu altında sürdürmektedirler. İber Ortaylı; *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara 1979, sh.243.

²⁰ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.94/253.

²¹ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.84/207.

²² BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.102/300.

²³ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.28/11.

²⁴ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.82/196.

İstanbul'dan Yergöğ'e oradan Nemçe'ye²⁵, İstanbul-Varna-Tuna nehri üzerinden Belgrad'a oradan Nemçe hududuna²⁶, İstanbul-Niğbolu-Vidin-Nemçe²⁷, Nemçe-İstanbul-Bursa-İzmir²⁸, İstanbul'dan deniz yoluyla Kile'ye oradan Tuna nehri ile Belgrad'a ve oradan da Nemçe hududuna²⁹, İstanbul'dan Tuna yakasıyla Nemçe hududuna³⁰, İstanbul'dan Varna'ya oradan Niğbolu ve Nemçe'ye³¹ olmak üzere Nemçelü tüccarlar Osmanlı ülkesine gelirken ve kendi ülkelerine giderken çok çeşitli yol güzergâhlarını kullandılar³².

Sınırdan Osmanlı Devleti topraklarına giren Avusturya tüccarları, vilayetlerinden getirdikleri emti'aları başka yerlerde satmayarak doğru İstanbul'a getirerek burada satmak istediklerinde bu eşyalar için Niş, Vidin, Niğbolu, Rusçuk, Yergöğü, Riştöy v.s. hudud başlarında olan iskelelere dahil gümrük emineğine gümrük resmi, bâc³³, v.s. ödemek zorunda değillerdi. Fakat İstanbul'a geldiklerinde eşyalarının gümrüğünü İstanbul gümrük ümenasına ödemek zorundaydılar³⁴. İstanbul'da satımını yapmak üzere mallarını Osmanlı memleketine getiren Nemçeli tüccarlar bu meta'larının gümrüğünü hudud başlarında bulunan gümrük emineğine ödediklerinde daha İstanbul'a ulaşmadan, başka bir yerin gümrükçüsünün de gümrük resmi istemesi talebiyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Mesela; 1719 yılında bir grup Nemçe tüccarı seffineleriyle Tuna nehri üzerinden getirdikleri billur(Temiz beyaz cam, kristal)'un gümrüğünü Vidin gümrükçüsüne tamamen öderler ve ellerine de edâ tezkeresi alırlar. Sonra Billur'u İstanbul'a götürmek üzere Rusçuk'a geldiklerinde Rusçuk gümrükçüsü, tacirlerin ellerinde olan edâ tezkeresine itibar etmeyerek tekrar tacirlerden gümrük alır³⁵. Tabii ki bu alınan akçalar 'ahidname-i hümâyûn'a aykırıdır. Fakat sık rastlanan bir olaydır. Dolayısıyla tüccarlar kendilerinden usulsüz vergi alınmasını önlemek amacıyla gerek Nemçe'den Osmanlı memleketinde satmak amacıyla getirdikleri meta'larının, gerekse Osmanlı memleketinden alıp kendi vatanlarına götürecekleri meta'ların gümrüğünü İstanbul gümrük emineğine ödemeyi tercih etmekte idiler.

Tüccarların Osmanlı memleketine satmak için getirdikleri mallar hakkında 57/1 nolu Ecnebi defterinde çok fazla bilgi olmamakla beraber, bazı hükümlerde satmak amacıyla getirdikleri malların türü belirtilmiştir. Tabii ki bu çok yetersizdir. Genellikle

²⁵ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.84/205.

²⁶ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.86/215.

²⁷ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.111/340.

²⁸ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.120/384.

²⁹ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.103/306.

³⁰ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.131/433.

³¹ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.137/65.

³² Bu konu ile ilgili harita makalenin sonundadır.

³³ *Bâc*: Gümrük vergisi olan bâc'ın aslı farsça baj kelimesidir. Metbuun hükümdara vermek zorunda olduğu para ve hediye manasındadır ki haraç kelimesi de bu manayı ifade etmektedir. Fatih'in kanunnamesinde ise aynı zamanda bir alış-veriş vergisi manasına gelmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1, sh.143; Mithat SERTOĞLU, *Osmanlı Tarih Lügatı*, İstanbul 1986, sh.29.

³⁴ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.111/340, 125/402.

³⁵ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.67/127.

billur³⁶ kap-kacak³⁷ ve bakırdan³⁸ sözedilmektedir. Osmanlı memleketinden alıp-götürdükleri maddelerin ne olduğu hususunda da teferruatlı bilgi yoktur. Ancak belgelere yansdığı kadarıyla Avusturya tüccârlarının sahtiyân(1-sepilenererek boyanmış ve cilâlanmış deri. 2-bu deriden yapılmış.)³⁹, yün⁴⁰, pamuk⁴¹, seccade, jengari bezi(Bakır yeşili, bakır pası renginde boyanmış kumaş)⁴² ve buğday⁴³ gibi maddeleri satın aldıkları görülmektedir. Ayrıca kendi özel ihtiyaçları için sık sık hamr(şarap), domuz(henazir), şarap yapımı için üzüm satın aldıkları da olmaktadır. Nemçeli tüccârların, kapu kethüdalarının, generallerin gerek hediye göndermek gerekse kendi ihtiyaçlarını karşılamak için aygır, eğdiç⁴⁴, at⁴⁵, keçi⁴⁶ gibi hayvanları da satın aldıklarına dair 57/1 nolu Ecnebi defterinde, bazı hükümlere de rastlamaktayız. 1725 yılının Kasım ayında Kapu kethüdası Dö Virleñ'in⁴⁷ adamı akça ile 6 re's keçi satın alır. Bu keçileri Dö Virleñ, Nemçe çasarının başvekiline gönderecektir. Dolayısıyla keçilerin satın alınmasına ve nakline engel olunmaması için kapu kethüdası divândan emr-i şerff rica eder. Ecnebi tüccar ve devlet adamlarının her zaman lehlerine ve işlerini daha kolay halletmelerine dair kararları içeren emr-i şerffi veren divan yine yukarıda belirtilen istek üzere 6 re's keçi satın alınmasına engel olunmaması için fermân çıkarır⁴⁸.

Nemçeli tüccarların Osmanlı memleketindeki ticari faaliyetleri daha ziyâde Temmuz-Ağustos aylarında, yani yaz aylarında yoğunlaşmasına rağmen Aralık, Ocak, Şubat aylarında da ticaret yapmaktadırlar. Fakat en işlek ticari faaliyetlerini Nisan-Ekim ayları arasında yapıyorlardı. Aşağı yukarı her mevsim ticaret amacıyla Osmanlı memleketine gelen Avusturya Devleti tebâsı tüccarları bir hukuki problemleri olduğunda kapu kethüdalarına başvurarak meselelerini halletmekte idiler.

Kendilerine aman verilmiş anlamında müste'min olarak adlandırılan ecnebi tüccarları daha ziyâde Osmanlı başkenti olan İstanbul'da daha doğrusu karşı kıyıda

³⁶ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.67/127, 105/313.

³⁷ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.86/216.

³⁸ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.124/397, 128/419, 133/444, 138/467.

³⁹ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.86/214.

⁴⁰ "... Roma imparatoru tarafından Astâne-i sa'adetimde mukim kapu kethüdası Dö Virleñ hutimet 'avâkibuhu bi'l-hayr 'arzuñâl gönderüb Devlet-i 'aliyyem ile müsâleha ve dostluk üzere olmağla Nemçe tâcirlerinden ...nâm tâcir vilâyet-i Eflâk'da akçasıyla üçyüz yük yün istirasına bir def'a yüzde hesabı üzere gümrüğün temâmen edâ ve yedine edâ tezkeresi aldıktan sonra nakline mümâna'at ve hilâf-ı 'ahidnâme-i hümayûn âhar mahâlde mukarrer gümrük talebiyle ve sâ'ir bahâne ile rencide ve remide olunmamak bâbında ..." Fi evâsıt-i şevval - sene 1138. BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1,sh.120/382.

⁴¹ "Siroz kadısına hüküm ki, Kıdvetü'l-a'yânü'l-milleti'l-mesihiiyye Roma imparatoru tarafından Astâne-i sa'adetimde mukim olan Dö Virleñ hutimet 'avâkibihu bi'l-hayr südde-i sa'âdetime 'arzuñâl idüb Nemçe diyarından penbenin killeti olduğu bildirüb Nemçe tüccârından Tevak Veleđi Peru ve Sekule Veleđi Toma nâm tâcirler Siroz'dan iki yüz yük penbe iştirâ ve Nemçe diyârına nakillerine mümâna'at olunmayub..." Fi Evâhiri Şevvâl-Sene 1133, BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.85/209.

⁴² BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.139/472.

⁴³ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.47/92.

⁴⁴ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.84/204.

⁴⁵ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.30/18.

⁴⁶ BOA. *Ecnebi Defteri*, No. 57/1, sh.113/350; 114/357.

⁴⁷ İsmi okunuşunda hata olabilir. (Harfler sırasıyla dal, güzel he, vav, ye, re, lam nun, fe.)

⁴⁸ BOA. *Ecnebi Defteri*, No. 57/1, sh.113/350, 114/357.

Galata'da ve Pera'da ikamet etmekte idiler. Galata, deniz ticareti sayesinde yaşayan bir merkezdi. Bunun yanı sıra bir takım elçilikler de burada bulunuyordu. Galata'nın tamamlayıcısı olan Pera'da yabancı elçiliklerin bulunduğu bir merkezdi. Ayrıca Pera'da sadece elçilikler değil aynı zamanda tüccarların ticarethane ve dükkanları da yer almakta idi. İstanbul ile Galata arasında XVII. yüzyılda hiçbir köprü olmadığı için ulaşımında sayıları 15.000 veya 16.000 olarak tahmin edilen kayıklar kullanılırdı. Galata, Batılı unsurların sürekli olarak barındıkları yer olarak tezahür etmiştir. Bunların sayıları her geçen gün artmıştır. Mesela; yabancılar burada başlangıçta fazla sayıda değil iken 1682'de Galata'da 4 Fransız evi sayılmasına rağmen 1685'den 1719'a kadar 175 Fransız buraya gelerek yerleşmiştir. Yine Pera'da elçilerin dışında, orada evleri olan yabancı tüccarlar da ikamet etmekte idiler⁴⁹. Galata ve Pera'da olduğu kadar payitaht şehri olan İstanbul'da da yabancı tüccarlar oturuyordu. Fakat burada müslüman nüfusu daha fazla idi. Oysa Galata'da ve Pera'da durum böyle değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun payitaht şehri olan İstanbul ticaretin en büyük odak noktası ve büyük bir ticaret merkezi durumundaydı. Öyle ki, XVII. asrın ortalarında 2600 civarında ticari gemi İstanbul limanına kayıtlı bulunuyordu⁵⁰. İzmir coğrafi konumu itibariyle ticarete önem veren Batı Avrupa Devletlerinin ilgisini çeken bir şehirdi. Burası diğer ecnebi tüccarlar gibi Nemçeli tüccarların da faaliyet alanı idi⁵¹. Diğer bütün ecnebi tüccarlar gibi Nemçeli tüccarlar da ticaret amacıyla İstanbul'a geldiklerinde burada bir kısım mallarını sattıktan sonra bir kısmını da İzmir'de satmak üzere oraya hareket ederlerdi. Mesela; 1727 yılının Mart ayı sonları-Nisan ayı başlarında İstanbul'a Nemçe diyarından ticaret amacıyla gelen Heristan⁵² adlı tacirin burada getirmiş olduğu meta'larının gümrüğünü ahidnâme gereğince %3 hesabı üzere ödediğini, eline edâ tezkeresi aldığını ve emtiyasının bir miktarını Bursa ve İzmir'de satmak üzere hareket ettiğini öğreniyoruz⁵³.

C-OSMANLI-AVUSTURYA TİCARETİNDE ORTAYA ÇIKAN PROBLEMLER

Yabancı tüccar, toptancı ve kaptanlar ticari münasebet sırasında Osmanlı idaresiyle çok az ilişkide bulunmuşlardır. Zorunlu idari formalitelerin yerine getirilmesi sırasında bir takım güçlüklerle karşılaşılınca, bu durum bazen elçi veya tercüman aracılığı ile çözüme kavuşurdu⁵⁴. Asıl karşılaşılan güçlük ise vergi hususunda yani, ithal mallarından alınan masdariyye, mürûriye, bâc, zarar-ı kasabiyye gibi resimlerin

⁴⁹ Robert MANTRAN, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İSTANBUL*, (Çev.Mehmet Ali KILIÇBAY, Enver ÖZCAN), Ankara 1990, c.I, sh.71,72,75.

⁵⁰ Yusuf Ziya İBREÇ, "Osmanlı Devleti'nin Dış Dünya ile Temasları Neticesi İktisadi ve İctimai Politikasında Oluşan Değişiklikler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1989, sh.119.

⁵¹ Necmi ÜLKER, "Sarıbey Oğlu'nun İzmir'e Yürüyüşü ve Avrupalı Tüccarlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir 1989, c.IV, sh.13.

⁵² İsmi okunusunda hata olabilir. (Harfler sırasıyla ha, re, sin te, nun.)

⁵³ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.83/199, 119/377, 120/384.

⁵⁴ Robert MANTRAN, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İSTANBUL*, (Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY, Enver ÖZCAN), Ankara 1990, c.II, sh.198.

ödenmesinde⁵⁵ ortaya çıkıyordu. Her hangi bir iskelede gümrük resmi ödendiği halde diğer bir iskelede ikinci kez talep edilmesi gibi anlaşmazlıklar sözkonusuydu. Bu durum andlaşmalara aykırı olduğundan Nemçe kapu kethüdâhğının itirazına yol açıyordu.

Osmanlı Devleti'ne ticaret amacıyla gelen tüccarların mallarını İstanbul'a getirip sattıkları hususuna daha önceki bahislerde temas etmiştik. Bu tüccarlar Türkiye'den tekrar mal alıp ülkelerine götürmekte idiler. İşte tüccarların mal getirip satması ve mal alıp ülkesine götürmesi gibi durumlarda gümrük resmi ödenmesi sorunu ortaya çıkıyordu. Bazı tacirler belli bir yerde getirdikleri mallarının gümrüğünü ödemelerine rağmen gümrük emînleri tarafından hiç ödenmemiş gibi tekrar gümrük talep edildiği görülmekteydi. Mesela; Nemçe diyarından İstanbul'a gelecek olan meta'nın gümrüğünün andlaşma mucebince İstanbul dışında bir yerde ödenmemesi ve alınmaması sadece İstanbul'da ödenmesi gerekmekteydi. Buna rağmen 1730 yılında Nemçe tüccarlarından olan bir tacirin bir nefer hizmetkârıyla Nemçe'den İstanbul'a getirdiği ve alıp götürdüğü meta'sının gümrüğünü %3 hesabı üzere İstanbul gümrük emînine öder. Karşılığında da ödediğine dair edâ tezkeresi alır. Sonra Nemçe'ye gitmek üzere yola çıkar. Varna'ya geldiğinde Varna gümrük emîni Nemçe tüccarının vilâyetine götürmek üzere satın aldığı ve gümrüğünü ödediği meta'sından ahidnâme-i hümâyûna aykırı olarak tam 12 guruş alır. Elinde edâ tezkeresi olduğu halde işini görmek amacıyla 12 guruş veren Nemçe tüccarı Niğbolu'ya doğru hareket eder. Niğbolu'ya geldiğinde, bu defa Niğbolu iskelesi emîni de gümrük talep eder. Yapılan bu davranışların andlaşmalara aykırı olmasına rağmen, o anda işini görmek amacıyla gerek gümrük emînlerine gerekse iskele emînine tekrar gümrük veren ecnebi tacirler memleketlerine gittiklerinde durumu elçiliklerine veya kapu kethüdalarına hemen şikayet ederler. Bu durumda kapu kethüdalarının bir arz-ı hâlle durumu divân-ı hümâyûna bildirdikleri görülmektedir. Hükümet divân-ı hümâyûnda bulunan kayıtlara müracaat ederek ahidnâmeye aykırı olarak Varna iskelesi emîninin aldığı 12 guruş ile Niğbolu iskelesi emîninin aldığı mikdarın tamamen tacire geri verilmesini emrederek andlaşmalara uyulması hususunda mahalli yöneticileri ikaz eder⁵⁶.

Burada da gördüğümüz üzere haksızlığa uğrayan tacirler divân-ı hümâyûna müracaat ederek haklarını arayabilmektedirler. Divân-ı hümâyûnca haklarında şikayetçi olunan kimselerin bu tür davranışlarda bulunmalarını engellemek için fermanlar yayınlanıyordu. Böylece haksız yere vergi alınmasının önüne bir ölçüde geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bundan dolayıdır ki bazı tüccarların Nemçe diyarından getirdikleri ve İstanbul'da satmak istedikleri mallarından İstanbul dışındaki bir iskelede gümrük istenmemesi hususunda sık sık fermanlar yayımlandığını müşahade ediyoruz.

⁵⁵ *Masdariyye*: Mehmet Zeki Pakalın; masdariyye'yi eskiden gümrüklerde alınan vergilerden biri hakkında kullanılan bir tâbirdir demesine rağmen masdariyye'yi Mübahat Kütükoğlu şöyle tarif etmektedir. Masdariyye, "Yabancı bir memleketten Osmanlı toprakları dahilindeki her hangi bir şehir veya iskeleye getirilen ve orada satılan emti'adan alınan resimdir" der. Mehmet Zeki PAKALIN: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul 1983, sh.413; Mübahat KÜTÜKOĞLU: *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, Ankara 1974, c.I, sh.62,63.

Mürûriyye: "Transit resmi; Bir ecnebi memleketten diğer bir ecnebi memleketine götürülen emti'adan Osmanlı topraklarına uğradığında alınan resimdir." Mübahat KÜTÜKOĞLU: *A.g.e.*, sh.62,63.

⁵⁶ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.137/465.

Ayrıca bu malların gümrüğünün ahidnâme şartlarına uygun olarak tahsil edilmesi, Nemçeli tacirlerin emti'alarını İstanbul dışında satmak istediklerinde de %3'den fazla gümrük resmi talep edilmemesi ve bazı müste'minlere müsa'ade olduğu üzere üçyüz akça selâmet akçasından⁵⁷ başka masdariyye, zarar-ı kasabiyye, rüsûmât v.s. istenilerek rencide edilmemeleri hususunda mahalli idareciler uyarılmaktaydı⁵⁸.

Bu hükümlerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı memleketlerinin her hangi bir köşesinde, getirdiği ve alıp götürdüğü meta'sı için Nemçeli tacirler bir defaya mahsus ahidnâme-i hümayûnda belirtilen %3 gümrük resmini ödedikten sonra tekrar gümrük ödemek zorunda değillerdi. Ödedikleri gümrük için gümrük memurları ellerine edâ tezkeresi vermekte idi. İkinci bir gümrük istenmesi durumunda gümrük emînlerine bu edâ tezkeresi gösterilmek suretiyle tekrar gümrük ödemek gibi bir durum ortadan kalkıyordu. Fakat bazı gümrük emînlerinin, tüccarların ellerindeki edâ tezkeresine ehemmiyet vermeyip tekrar gümrük aldıklarını görmekteyiz⁵⁹. Bu gibi durumların mahalli idarecilerin ve görevlilerin andlaşmaları yeterince bilmemesinden ya da uymak istememelerinden kaynaklanmakta olduğunu tahmin ediyoruz.

Ahidnâme-i hümayûna göre, Nemçe çasarının bayrağı ve patentasıyla kendi re'âyâları ve tüccar seffineleri ile kapudanlarının Osmanlı memleketine getirdikleri ve alıp götürdükleri meta'larında ise sadece bir defaya mahsus %3 gümrük resmi alınacak bunun dışında 300 akça selâmet akçası, masdariyye, zarar-ı kasabiyye, rüsûmât v.s. istenmiyecektir⁶⁰. Mesela; 1712 yılında Beç(Viyana) tarafından ticaret için Belgrad'a gelen Konstantin adlı müste'min emti'asının gümrüğünü %3'den ahidnâmede belirtildiği üzere vermeye razıdır. Fakat buna gümrük emîni kanaât eyleyerek %5 gümrük alır. Ayrıca diğer iskelelerde de gümrük istenir. Bu durumun ortadan kaldırılması için kapu kethüdâsı Talman tarafından divân-ı hümayûna müracaat edilir. Olayın çözüme kavuşturulması için ahidnâme-i hümayûn defterlerine baş vurulur. Ahidnâmede, Avusturya ve ona tâbi olan ülkelerin tüccarlarına Roma imparatorluğunun bayrağı altında Osmanlı memleketlerinde gemi ve meta'larıyla güvenli bir şekilde gelip-gitmelerine izin verildiği ve aldıkları ve Osmanlı memleketlerinde sattıkları meta'larından %3 gümrük alınması gerektiği açıklanmıştır. Bu sebeple ilgililere Osmanlı memleketlerinde tüccarların bir iskelede gümrüklerini ödedikten sonra tekrar gümrük talep edilmemesi hususunda emr-i şerif yazılmıştır⁶¹.

Tacirlerin karşılaştıkları önemli bir mesele de her hangi bir Osmanlı kazâsına geldiklerinde çeşitli sebeplerle hizmetkârlarına, giydikleri esvâb ve bindikleri davârlarına zarar verilmesi idi⁶². Meselâ; Nemçeli 3 tüccar bir nefer hizmetkârlarıyla İstanbul'a gelirler. Alım satımını yaptıkları eşyalarının gümrüğünü ödeyerek ellerine edâ tezkeresi alırlar. Daha sonra bunlar Belgrad'a gitmek isterler⁶³. Tüccarlar gidış gelişlerinde

⁵⁷ Selâmet Akçası: Toprak bastı parası. Selâmet akçası, geçit resmi, taşrada geçit ve derbentlerde, İstanbul'da iskelelerde sürülerden alınan vergi. Mithat SERTOĞLU: *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, sh.9.

⁵⁸ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.80/190.

⁵⁹ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.80/100, 137/461.

⁶⁰ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.47/90, 74/50.

⁶¹ BOA. *Ecnebi defteri*, No.57/1, sh.49/109.

⁶² BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.82/195,196; 84/205; 85/213; 89/226.

⁶³ BOA. *Ecnebi Defteri*, No.57/1, sh.85/211.

kendilerine, yanlarındaki hizmetkarlarına ve mallarına müdahale edilmemesi için divândan mahalli yöneticilere hitaben yazılmış emr-i şerif taleb ederler.

İşte Avusturyalı tacirler andlaşmalarla elde ettikleri haklardan en iyi şekilde istifade etmek için gayret sarfetmişler ve karşılaştıkları güçlükleri, kapu kethüdaları vasıtasıyla halletmeye çalışmışlardır. Böylece Osmanlı ülkelerinde kara, deniz ve nehir yoluyla yapılan ulaşımdan faydalanarak ticari faaliyetlerini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu hususta Tuna nehir yoluyla Karadeniz'e çıktıkları gibi Trieste ve Venedik üzerinden de mallarını sevk etme imkanı bulmuşlardır⁶⁴. Bu husus 1739 yılındaki Belgrad andlaşmasına kadar devam edecektir.

SONUÇ

Mohaç meydan savaşından sonra Macaristan'ın Türk hâkimiyetine girmesi ile başlayan Osmanlı-Avusturya münâsebetleri XVIII. yüzyıl boyunca sürdü. Avusturya 1553 yılında yapılan İstanbul andlaşması ile Macaristan'daki Osmanlı hakimiyetini kabul etti. 1562 yılında yapılan andlaşma da Osmanlı Devleti'nin lehinedir. Avusturya 1533'deki andlaşmada olduğu gibi yine Osmanlı Devleti'ne vergi verecekti. Zigetvar seferi sonucu 1567 yılında yapılan andlaşmada 1562'dekinden farksızdır. 1603'de Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın aynı masa başına oturarak imzaladığı Zitvatorok andlaşması ise aleyhimizedir. Bu durumda Osmanlı toprak kaybetmiyor, fakat Avusturya'dan gelen vergi gelirinden mahrum oluyordu. Sadece bir defaya mahsus olarak ikiyüz bin guruş savaş tazminatı ödeyecekti. Ancak tarihte ilk kez Avusturya kralı protokolde Osmanlı padişahına denk sayılıyordu. Bu andlaşmadan kazançlı çıkan Avusturya oluyordu.

1663'e kadar yaşanan sulh döneminden sonra başlayan savaş ve sonunda yapılan 1664'deki Vasvar andlaşmasıyla da Osmanlı Devleti kazançlı çıktı. Bu sulh dönemi de fazla uzun sürmedi. Osmanlı Devleti 1683'de Macaristan'da çıkan isyanı bastırmak ve onlara yardım etmek amacıyla Avusturya üzerine harekete geçti. Bozgunla neticelenen bu hareket sonucu 1699'da Karlofça andlaşması yapıldı. Bununla Osmanlı Devleti ilk defa toprak kaybına uğradı. Burada kararlaştırıldığı üzere iki devletin tüccarı da rahatça, emin ve güvnenilir bir şekilde ticaret yapabileceklerdi.

1567 yılında olduğu gibi Karlofça andlaşmasında da Avusturya'ya ticari imtiyaz tanındı. Gerçi imtiyazlar karşılıklı idi. Fakat konumuz gereği Avusturya tüccarlarının faaliyetlerini incelediğimizden imtiyazların tek taraflı olduğu gibi bir yanlış anlaşılmanın olmayacağını umuyoruz. Karlofça'dan sonra yapılan Pasarofça ve Pasarofça Ticaret ahidnamesinde de her iki devlet tüccarlarının rahatça, emin ve güvnenilir bir şekilde ticaret yapabilecekleri belirtilmiştir. Avusturyalı tüccarlar XVIII. yüzyıl başlarından itibaren deniz, nehir ve kara yolunu kullanarak Osmanlı memleketinde ticari faaliyetlerini sürdürdüler. Gerçi bu faaliyet sırasında fazla vergi alınması, iki kez gümrük resmi istenmesi gibi problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumda önce kapu kethüdalarına başvurmakta idiler. Onlar vasıtasıyla divâna arzedilen meselelerin halledilmesi sağlanmakta idi. Bu gibi ufak tefek problemlerin dışında fazla bir güçlük

⁶⁴ Ahmet Zeki İZGÜER, "Osmanlı İmparatorluğu Tarafından Avusturya'ya Verilen Ticari İmtiyazlara Dâir", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1989, s.59, sh.79.

karşılaşmayan Avusturya Devleti teb'ası Osmanlı memleketine çeşitli malları satmaya getirmekte, dönüşlerinde de ihtiyaç duydukları malları satın alarak memleketlerine götürmekte idiler. Bu geliş ve gidişlerini tek bir merkezden yapmayıp değişik yerleri kullanmakta idiler.

Sınırdan Osmanlı ülkesine giren bir müste'min tüccar mallarının gümrüğünü istediği şehirde ödeyebilme hakkına sahipti. Hem getirdikleri hem de alıp-götürdükleri malları için %3 gümrük resmi ödemek zorundaydılar. Bunun karşılığında Osmanlı yöneticilerinin verdiği edâ tezkeresiyle gümrük resmini tekrar ödeme ihtimalleri ortadan kalkıyordu.

En yoğun Nisan-Ekim ayları arasında ticari faaliyette bulunan Nemçeli tüccarların Osmanlı memleketine satmak için billur, kap-kacak ve bakır getirdikleri; memleketlerine de sahtiyân, yün, pamuk gibi ham maddeler götürdükleri görülmektedir. Bunların mallarını satmak için sadece İstanbul değil, Bursa ve İzmir gibi büyük ticari merkezlerden de faydalandıkları bilinmektedir. Ayrıca özel ihtiyaçları için sık sık hamr(şarap), domuz(hıncır), şarap yapımı için de üzüm satın almışlardır.

1719 yılına geldiğimizde yakın doğuda ticaret yapan İngiltere, Fransa gibi devletlerin yanında Avusturyalıların ortaya çıktığını görüyoruz. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı imtiyazlar sayesinde Avusturyalı tüccarlar 1719'da "Levant Avusturya Kumpanya"sına sahip oldular. 1725'de Tunus ve Trablus'da, 1727'de Cezayir'de konsolosluklar açtılar. 1736-1739 yılları arasında yapılan savaş ve sonunda imzalanan andlaşma ile Avusturya Pasarofça'da elde ettiği imkanları yitirir. Bahsettiğimiz kumpanya da çöker. Ama Avusturya 1754 yılında tekrar açar. Ayrıca 1784'de ticaret gemilerine Osmanlı sularında kolaylıklar sağlanınca Avusturya yeni atılımlar yapmaya başlar.

Nurgül Bozkurt

Avusturyalı ve Avusturya'ya Töbi Tüccarların Osmanlı Ülkesine Gelirken ve Kendi Ülkelerine Giderken İzledikleri Kara,deniz ve Nehir Yolları

—— 1699 ÖNCESİ SINIR

••••• 1699 KARLOFCA ANTLAŞMASINA GÖRE SINIR

•-•-• 1718 PASORAFCA ANTLAŞMASINA GÖRE SINIR

←→ TÜCCARLARIN İZLEDİKLERİ KARA, DENİZ ve NEHİR YOLLARI